

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI :
DR. GYÖRGY LAJOS

1926.

„ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE“ KIADÁSA

5. SZ.

A NAGYBÁNYAI MŰVÉSZTELEP

IRTA :
SZOKOLAY BÉLA



CLUJ—KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1926.

A magyar művészettörténelemben a modern kor fejezetének élén Nagybánya áll. Az ott alakult művésztelep olyan kezdeményezés volt, mely nélkül a mai magyar művészet elképzelhetetlen. Művészei olyan értékeket bontottak ki, melyek nélkül a magyar művészet jövőjét sehogy se láthatnók biztosítva.

A nagybányai művészmozgalom gyökereivel ahhoz az Európa-szerte általános művészeti megújodáshoz fűződik, amely Bastien-Lepage és Dagnan-Bouweret naturalizmusára esküdött, mely Münchenben is kivonult az akadémia fedezékéből. Itt Hollósy Simon lett e forradalom „zászlóvivője” s az ő 1887 óta fennálló iskolája az új festőgeneráció Mekkája. Itt fejezték be tanulmányukat Thorma, Ferenczy Károly, Réti, Grünwald, Csók, Glatz, Márk Lajos, Zemplényi, Tóth László, Dudits Andor, Komáromi-Katz, Rudnay Gyula stb.

A Hollósy-iskola repatriálásával keletkezett a nagybányai művésztelep. Hatásában épűgy mint minden indítékában és szándékában az első tisztán magyar célú művészeti mozgalom; a legelső és szinte máig is egyetlen természetes keletkezésű alakulás, amely új korszakot indító erejét nem annyira a nyugatról leszűrt belátásból, nem is állami szubvencióból, mint inkább a magyar élet természetes igényeinek megfelelő alkatából merítette. Mélyen beleszántott a magyar művészeti életbe, új rétegeket vetett föl televényéből és új megtermékenyülés lehetőségét, új megtermékenyítő erőket hozott el. A művészet belső életébe a quattrocento fiatalos, tiszta szellemét sűrítette s a társadalom korhadt, gyomos művészeti életében alapos restaurálás, gyomlálás után a sajátosan magyar és egészséges művészeti viszonyok megteremtésén dolgozott.

Igen gazdag és széleskörű hatásában a 30 éves Nagybányának legmaradandóbb jelentését az adja, ami magának is legbensőbb karaktere volt és marad s amire a magyar művészeti életnek legtöbb szüksége volt: a tiszta művészi morálitás. A művészek számára az alkotásban való beteljesülést, a képességek koncentráálásában elért felfokozást jelentette, a közönség számára pedig a festőművészet első tiszta megközelítését, s

evvel a fokozatos művészettel a művészek és a közönség olyan szoros egybekapcsolódását, amely az igazi művészeti életnek és ezzel az egész közösség sajátos művészetének alapja.

A nagybányai csoport fellépése s első kiállításai olyan hírlapi, esztétikai polémizálást indítottak meg, mely az egész magyar közönség figyelmét és érdeklődését magára vonta. A konzervatív kritika fejükre olvasta a hazafiatlanság, eszmeszegénység vádját s mindazt a kígyót-békát, amit szokás volt akkoriban a „secesszióra” rákiáltani. Természetes, hogy a művészetük nem volt magyar (De hol volt akkor „magyar művészet?”) És éppoly kevésbé volt másmilyen. Az őszinte puritán individuáлизmuson s a művészeti élet teljes tisztaságán át benne volt a magyarrá válás legtágabb, legtékozlóbb lehetősége.

Eppen így nem volt benne semmi más „eszme”: sem vallásos, sem faji, sem politikai, sem társadalmi, sem más- valami, de éppen úgy minden eszme és jelleg befogadása által teljesen egyként, teljesen szabadon lelkesedhetett által. Eppen- úgy nem volt igazuk azoknak, kik az új művészetet a szociá- lizmusnak akarták kisajátítani, mint ahogy nem volt igazuk azoknak sem, akik a vallásos érzés védelmének jegyében indí- tottak harcot az új művészet ellen. Az az erkölcsileg, esztétikailag tiszta naturalizmus, melyet a nagybányai csoport a magyar művé- szetbe oltott, melyet diadalra juttatott, a tabula rasát jelentette, melyre a magyar művészeknek és a magyar társadalomnak közö- sen kellett felírniuk azt, amit a történelem számukra elrendelt. Ebből és csak ebből a szempontból a naturáлизmus sokkal többet jelentett a magyarságnak, mint akármilyen más nyugati nemzet számára.

És mégis a nagybányai művészek első fogadtatása nem volt valami meleg. Valósággal kis kötetre menne azoknak a hírlapi cikkeknek és nyilatkozatoknak a recitálása, amelyekben a konzervatív oldal antipátiája felcsattant. Az első kiállításuk alkalmával (1897. XII. 15-én) megjelent kritikák közül a Pesti Hírlap-é a legkevesebb megértést és a legtöbb ellenséges indu- latot mutatja. „Nagybánya Párisban él” — írja. A kritikus szíve- sebben látott volna „kevesebb reklámot és több eredményt”. 203 mű közül 20 kifogástalanul jó, sőt ötöt a kultuszminiszte- rium a muzeum számára is megvásárolhat. „Az iskolázás már is rontott a tárlat művészein, kivéve Glatzot”. Ferenczyről azt írja: „Lehet, hogy másoknak tetszeni fog — nekem nem tetszik”. „Lehetetlenül zöld, perzsaszőnyeg tarka...” „Réti István „Reggeli szürkület”-ben andalgó szerelmespárt ábrázol, de a férfi felsőteste miért meztelen (hajnali 3 órakor)? Nem félti a babája, hogy meghül? Vagy a szürkületbe olvadó hús színei miatt le kellett mondania az ingeről?...“

Igy! Nem hiába írta ugyanazon a napon, ugyanabban az órában Lyka a figyelmeztetést, hogy képeik előtt „előítélet mentes lélekkel” kell állani, olyannal „amelyet nem inficiált

akadémiák, iskolák szelleme". A történelmi igazság kedvéért le kell szögezni azt, hogy annak a keserű íznek, annak a vad-ságnak, amivel az új és régi közötti harc későbbben folyt, nem a fiatalok voltak a hangadói, sőt az ő részükről csak később és szinte csak „egyéni akció”-szerűleg indult élesebb támadás.

Az akkori kritikák között volt olyan is, amely az általános tudattal szemben fennen hirdette, hogy a nagybányaiak semmi újat sem hoztak, „minthogy sem új technikával, sem új iránnyal nem lépnek fel”. Mások meg az egész kiállításuk anyagát kölöncködő feltűnni-akarásnak, eszeveszett emberek helvenkedésének mondták. És a közönség véleménye meglehetősen megoszlott. A naturális művészetnek akkor még annyira nem volt irodalma nálunk, hogy a nagybányaiak céljaival, törekvé-sével és hivatottságával csak később jött tisztába a közönség.

A második kiállításuk 1898. december 15-én már egészen új légkörben nyílt meg. „Nagybánya jelszó lett” — írja az egyik hetilap. Egy lelkes kritikus a nagybányai festőknek a magyar pikturában ugyanolyan jelentőségét ismerte fel, amilyen a testőr-íróké volt az irodalomban. Minden kritikus látta valami érdemét, valami különös eredményét a nagybányaiaknak. Az egyik örvend, hogy kiállításuk leszorította a képárat, másik a Műcsarnok egyidejű tárlatán Nagybánya hatását ismeri fel. Ismét másik lap örömmel állapítja meg, hogy ime azokat, kiket a tavaly ellenségesen fogadtak, akiket „bolondoknak, fanatikusoknak” nyilvánítottak, most kezdi a közönség elismerni. A „Magyar Kritika” aggódik, hogy ilyen sok kiállítás „növeli ugyan a versenyt, de a művész proletárizmust is”. Azt írja, hogy képeiken hiányzik a levegőtávlat, a festők „hadilábon állanak” a színekkel. „Azt nem fogják elhithetni józan emberrel, hogy Nagybánya vidékén a fű kék, az ég zöld”. A „Magyar Szemle” régi vágású „mű-tésze” az egész kiállítócsoporthoz egyetlen „művészegyeniségének” Faragó Józsefet, a karikaturistát, tartja s az egész Hollósy-iskoláról azt mondja, hogy „szemfényvesztés”, „keresett póz”. Az esztétikus, aki a multkori kiállításuktól még minden forradalmiságot megtagadott, most elismeri, hogy „Nagybánya iskolát alapított, korszakot jelölt meg”. Igaz, hogy hibájuk „az eszmét-lenség”. „nagyon is részletekhez tapadnak a művészeink”... „pedig az igazi művészi alkotásnál a technika kérdése elenyé-szik”... „Ha tehát lemondtak volna ezekről a fölösleges cafran-gokról — ami az első kiállításon még pikáns hatású lehetett — kérdezzük: mi szükség volt az extrakiállításra?” „Az extra-kiállítás lényegében nem extra”.

Mindent egybevetve a két kiállítás, melyet a nagybányaiak teljesen különállóan a régi Műcsarnok helyiségében rendeztek, korszakalkotó jelentőségű. Ilyen impozáns felvonulásban a naturálizmus értékei súlyhoz jutottak abban az egyéni akcen-tusban, amit a kiállító művészek tehetsége adott nekik. „És végre elérkezett az az idő, hogy idehaza is veszekedhetünk

hazai művészeti dolgok felett". Nem is lehetne hirtelenében lemérni, hogy Nagybánya hatásának gazdagságában milyen vastag vonallal kell aláhúzni annak a fejezetnek a címét, melybe az egész esztétikai irodalomnak fele bele kerül a naturalizmus magyarországi elismertetése és meghonosítása kapcsán. Ennek a kiterjedt irodalomnak Nagybánya adott alkalmat, lendületet és állandó aktuálitást. Nagybánya történetének első időszaka valóságos „honfoglalás." A művésztelep eszméje váratlan és szerves, természetes keletkezés dacára is olyan valószínűlenségből nő ki, hogy csodájával az első évben szinte észrevétlen marad. Míg az egész ország az ezredéves ünnepségek előkészületeivel volt elfoglalva, míg a hivatalos — ahogy egyik kiváló esztétikusunk elnevezte — magyar kir. festőművészet teljes akadémiái apparátussal a multat ünnepelte, Nagybányán megszűletett a magyar művészet jövője.

1896. május eleje táján néhány fővárosi lap rövid hírben jelenti, hogy a müncheni magyar festőiskola Magyarországra jött s a nyarat Nagybányán szándékszik tölteni. Oda megy Hollósy, Grünwald és 34 növendék. Egy másik újság prófétálja: „Nagybányát emlegetett festővárossá fogják tenni mindenfelé..." Majd pár nap múlva hírt ad arról, hogy a „Nagybányaiak" átutaztak Budapesten s közben megnézték itt — a kivilágítást. Megemlíti, hogy a Hollósy iskolának ez a vállalkozása, melyet Réti és Grünwald szervez, nagy szenzáció Münchenben is. Sok akadémikus kilép az iskolából, hogy csatlakozzék az expedícióhoz. „Maga Herterich professzor is búcsuzáskor megígérte, hogy amint ideje engedi, eljön Nagybányára, hogy ott ifjú barátai között tanulmányokat fessen." Lyka Károly az „Új Idők"-ben meleg hangú cikkben azt írja nagybányai benyomásairól, hogy ott a magyar életnek új oldala van kialakulóban, az intim, patriárkális bohémélet.

Közben a nagybányai művészek, akiket később az egész magyar közönség tudata elválaszthatatlanul összeforrasztott, egyenként és külön-külön szereztek maguknak és tehetségüknek elismerést. Thorma „Aradi vértanút" az Orczy-házban állította ki. Magyar képnek alig volt ehhez fogható sikere. „Szenvedők" c. képe a Millenáris Tárlaton szerepel. Ugyanitt állítottak ki Ferenczy, Grünwald és Réti is.

1897 január elején a világraszóló művésszé rehabilitált Szinyei Merse Pállal együtt Thormát és Réti is tagokul választja a Képzőművészek Egyesülete. Ez év téli szezonjának közepében már Nagybánya áll. Kiállításukat egy kis kavarodás előzi meg, melynek kapcsán a közvélemény súlyosan elítéli a Műcsarnok eljárását. A művésztelep tagjai azzal a kollektív kéréssel fordultak a Társulathoz, hogy számukra eselleg a téli tárlat keretén belül külön ternet engedjen át, ahol ők saját zsűrijük és rendezésük mellett két évi termésüket bemutathassák. A Társulat erre a következő választ adta:

„Ezennel van szerencsénk értesíteni, hogy a nagybányai Hollósy-féle művésztelep 1897. szept. 15-én és okt. 8-án beadott kérését egy kollektív kiállítás rendezése ügyében Társulatunk válaszmánya okt. 21-én tartott ülésén behatóan tárgyalta s hosszabb eszmecsere után egyhangulag elhatározta, hogy tisztelt művész urak intencióit legnagyobb mérvben méltányolva, készségesen alkalmat nyújt arra, hogy a telep célját elérje.

Kimondja tehát válaszmányunk, hogy a nagybányai művészek kiállítását szívesen látja akár téli tárlatunkon, akár pedig tárlatunk megnyitása előtt vagy után 8—10 napi tartammal, mely utóbbi esetben tisztelt művész urak az ingyen rendelkezésükre bocsátandó termekben korlátlanul rendezhetnék ezen bemutatókiállításukat, mely tehát ez esetben nem jelentkeznék Társulatunk kiállításaként, hanem kizárólag csak úgy, mint a nagybányai művésztelep bemutató kiállítása.

Ha azonban tisztelt művész urak előnyösebbnek tartanák azt, hogy kiállításuk téli tárlatunk keretében rendeztessék, szívesen adunk a kiállított festmények számától függőleg külön falat, sőt külön egy — esetleg több termet is, de ez esetben az imént jelzett tömeges kiállítás kedvezményeit kivéve, minden más tekintetben kiállítási szabályzatunk betartását kellene föltétlenül kitűznünk; viszont azonban — természetesen a telephez tartozók művei katalógusunkban is szerepelnének s a díjakra pályázni is jogosítva volnának.

Megjegyezzük még, hogy a válaszmány ugyancsak egyhangulag kimondta, hogy azon esetben, ha tisztelt művész urak bemutató kiállítása tárlatunkat megelőzi, semmi kifogás sincs az ellen, hogy azon hazai művészek festményei, melyek zsűrink által elfogadtnak, az illető művész urak határozottan kifejezett óhajára, illetve szabályszerű bejelentése alapján téli tárlatunkon kiállíttassanak . . .

A Pesti Napló a választ így kommentálja: „A Társulat válasza Nagybányának műbaráti körökben nagy megütközést kellett. Általános az a vélemény, hogy a Társulatnak nem szabad állást foglalnia az első magyar festőkolónia ellen. Annál is inkább, mivel a mostani szomorú művészeti viszonyok között minden újabb impulzus, minden újabb művészeti akció nem elnyomást, hanem fokozottabb mértékű támogatást igényel. Ilyen elsőrangú művészeti eseményt nem szabad egy paragrafusnak feláldozni, különösen mikor ez a paragrafus nem is illik rá az adott esetre. Mert a kiállítás nem egyes művészeket mutat be, hanem egy magyar festő iskolát . . .

A nagybányai művészek válaszukban megköszönték a szíves jóindulatot, de „minthogy a régi Műcsarnokban alkalom nyílik a kiállítást hosszabb időtartalommal rendezhetni és kedvezőbb módozatok mellett, mint amilyet a Képzőművészeti Társaság nyújthat“, nem vették igénybe a vendégszeretetet. Így a kiállításukat két éven át a régi Műcsarnok helyiségeiben ren-

dezték, ahol a panoptikum viaszfiguráit pár teremből eltávolítva, szorították helyet számukra.

A kiállítást december 15-én nyitotta meg Wlassich Gyula kultuszminiszter, s miután végignézte nagy elismeréssel szólt róla. Az állam számára megvásárolták Grünwald, Ferenczy és Thorma egy-egy képét, Glatz Oszkár „Havasi táját” és egy arckép tanulmányát, Kubinyi Sándornak egy szénrajzát. Az egész művásár forgalmában 90 közül mintegy 30 kép talált vevőre. A tárlatot körülbelül 13,000-en látogatták. A fiatalabb művészek fényes bankettet rendeztek a nagybányaiak ünnepelésére.

A következő évi kiállítást ugyancsak a régi Műcsarnok rossz világítású helyiségeiben kellett rendezniök. Ennek a tárlatnak döntő sikere volt. A lapok elismerték, hogy a két háboruskodó párt, a Műcsarnok és a Szalon között, a harmadik — Nagybánya lett a győztes. Lyka a Budapesti Napló dec. 2. számában azt írja, hogy a Műcsarnok tárlatán meglátszik a tavalyi nagybányai kiállítás hatása, már abban is, hogy a természetet festik, és abban is, ahogy festik. A kiállított képek (119 drb.) egyharmada elkelt. Az állam Thorma, Ferenczy, Horthy, Grünwald, Nyilassy és Glatz képei közül vásárolt. A téli tárlat állami vásárlásának jegyzékében is szerepelnek nagybányai művészek. Így Csók: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”, Ferenczy: „Madárdal” c. képe.

Az 1900. évi párizsi világkiállítás előkészítő bizottságának elnöke Ferenczy Károly lett. Aklikkek között persze nagyon nehéz volt mindenki tetszésének eleget tenni. Támadások érték Ferenczyt s az ő személyében a bizottság munkáját, de később maga a Társulat szolgáltatót Ferenczynek elégtételt.

Az 1899. évben a nagybányaiak a Társulat kiállításán mutatják be munkáikat. Ez a téli tárlat az 1900. párizsi kiállítás válogató helye, így a részvétel szinte hazafias kötelesség akkor, mikor a magyar művészet presztizséről, jó híréről van szó. A „Műcsarnok” megírja, hogy a „nagybányai művészek tizenegy aláírással ellátott levélben azzal a kéréssel fordultak a Társulathoz, hogy a téli kiállításra szabályszerűen beküldött és elfogadott műveik egy csoportban és külön teremben helyeztessenek el. Az igazgatóság a legnagyobb készséggel hajlandónak nyilatkozott a művészek kérését teljesíteni s így a téli kiállítás ezúttal már csak azért is érdekesnek ígérkezik, mert hosszú idő után, most először fogja az összes magyar művészek alkotásait egy tárlat keretében bemutatni.”

Tehát a nagybányaiak lemondtak a külön zsűri és külön rendezési jog követeléséről akkor, mikor a magyar művészet érdekei úgy kívánták. Pedig kérésüket ebben az esetben már külföldi precedens is támogatta volna. A berlini Liebermann-féle szecesszió éppen ezevben szekciós rendezést és különzsűri-jogot kért és kapott. 39 művész szerepelt a külön zsűris teremben.

A téli tárlat az összes előjelek szerint nagy eseménynek ígérkezett. A bejelentett művek száma meghaladta a 900-at. Ebből a zsűri közel 500-at fogadott el, közöttük 25 nagybányai festményt (grafikát ezúttal nem állítottak ki.) A külön teremben rendezett nagybányaiak (149—174 katalogus sz.) sikere ellenállhatatlan volt. A kritikák szinte egyhangulag kiemelték a kis csoport értékeit és különösen hangsúlyozták azt a hatást, amit az egész magyar művészetre gyakoroltak. „Itt már minden szórás-
szálhasogatás meg kell, hogy álljon” — írták. „A kiállítás a magyar művészet diadala. Ilyen magas színvonalú tiszta magyar kiállítás még nem volt. Végre tiszta és világos képét kapjuk annak, hogy mire mentünk, hol állunk?” „Ez már nem mondva csinált kiállítás. Igazi művészeti élet és versengés eredménye.” „Kölcsönhatások eredménye, valami kiegyenlítődés, egységesedés útja.” „Jöttek a fiatalok s az egész magyar művészet megifjodott.” Így lelkesedtek azok a kritikusok, kik meg tudták érteni azt a nagy jelentőséget, amit a természet bensőséges megfigyelése, az a konvenciótól megtisztított őszinteség képviselt, melyben a fiatalok a természet fenségéről szóló hatalmas, mély megindulásait hosszú megszokásból épített irodalmi hidak nélkül, tisztán csak a saját érzéseik közvetlen kiárasztásával igyekeztek formává önteni.

A Műcsarnok művészei haragudtak és felfortyantak a kultuszminiszter ellen, mert — épen a párizsi világkiállítás előkészületeire való tekintettel — az állami vásárlások válogatóit utasította, hogy fokozott kritikát gyakoroljanak. Végét akarta vetni az irgalom-vásárlásoknak. Azt akarta, hogy az állami vásárlásoknak ezentúl egyetlen irányítója a művészi érték legyen. És ilyen előzmények után a kiállított 500 mű közül (melyből 25 a nagybányaiaké) 28 festményt vásárolt az állam. A 28 között volt Ferenczy Károly „Hazatérő favágói”, „Esti hangulat”, Glatz „Alkony”, Grünwald „Isten kardja”, Réti „Honvédtemetés”, Klaber Gyula „Házaló”, Kunfy Lajos „Nimfa” c. képe, tehát hét nagybányai festőművésztl való kép. Thorma képe magántulajdon volt. Azonkívül Ferenczy „Esti táj”-a a Ráth-díjat, Grünwald „Isten kardja” a Lipótvárosi kaszinó díját nyerte.

Ekkora siker a művészklíkk előtt nem maradhatott megbosszulatlanul. Nem tudták megbocsátani azt, hogy ez a művészi-erkölcsi integritás, a megalkuvás és a művészi nivó védelmére keletkezett csoport ilyen nagy erkölcsi és anyagi eredményeket ért el.

A bosszú nem is maradt el.

Az 1900. téli tárlat megnyitása előtt a Műcsarnok termeit átalakították. Új világítási rendszert hoztak be azzal, hogy fényszűrőket alkalmaztak. A falakat tapétázták s alól faburkolattal látták el. A régi szőnyegdíszek helyett Londonból függönyöket rendeltek. És mindez jó ürügyül szolgált arra, hogy mikor a nagybányaiak 1900. okt. 3-án kelt kérvénye, melyben a külön terem-

ben való csoportosítást kérték, megérkezett, a Társulat Ferenczy Károlynak címzett válaszában megtagadja azt a kívánságot, amit egy év előtt „a legnagyobb készséggel” teljesített. Azt írta a Társulat, hogy a termék új rendezése nem engedi meg a csoportos elhelyezést, mivel „a termék most különböző hangulatuak, ami a képek kedvező elhelyezésénél figyelmen kívül nem hagyható.”

A nagybányai festőknek ez éppen elég figyelmeztetés volt arra, hogy a Műcsarnok részéről nem sok jóindulatra számíthatnak. De éppen akkor sehol sem kínálkozott megfelelő helyiség, ahol a nyolc festő negyvenegy képét — igen jó anyagát — kiállíthatta volna.

A zsüri elé 1011 mű került, melyből 358-at kiostált. A válogatásban különösen nagy figyelmet fordított a nagybányaiakra. Ahogy Réti István a „Műbarát” 1922. é. f.-ban írja: „a zsüri elfogult volt” és „éppen a legjobbakat” igyekeztek eltávolítani. Másutt ismét azt írja, hogy „a rendezéssel is igyekeztek a nagybányaiakat agyonvágni.”

A kritika azonban, ha nem is minden ujságé, „nagybányaiak” cím alatt, de a kvalitások szerint mégis összeszedte a kiállítás rengeteg anyagába „szétrendezett” festőinket. Egyhangulag kiemelik Ferenczy: „Józsefet eladják testvérei”, Réti: „Öreg honvédek”, Grünwald: „Völgyben”, Csók: „Konyha”, „Bugaci pásztor” c. képeit, Horthy és Réti tájképeit, vázlatait, Glatz O. „Birkózó fiuit.” Az állam a Szépművészeti Múzeum számára megvette Réti István „Öregasszony”, Glatz O. „Birkózó fiúk”, Csók „Bugaci pásztor”, Grünwald „Eső után”, Ferenczy „Lovak”, Horthy Béla „Gőzmalom” c. képeit. A Réti „Öreg honvédek” pedig a Lipótvárosi kaszinó 1000 K-ás díját is elnyerte.

Ez évben a nagybányaiak teljes számmal vettek részt a párizsi világkiállításon s ott ismét olyan sikert arattak, amely a magyar közönség szemében még magasabbra emelte őket és belső egységüket, erejüket is fokozta. Csók István aranyérmet, Hollósy, Réti ezüstérmet, Ferenczy, Grünwald bronzérmet és Ferenczy, Glatz elismerő oklevelet nyertek.

Innen kezdve a fővárosi kiállításokon a nagybányai művészek csak külön-külön szerepelnek. Mint közösség, mint egységes művész csoport már csak a köztudatban és a nagybányai művésztelepen élnek. A testületi szellem, a kizárólagosság érdeke, melyre a konzervatívok olyan nagy súlyt helyeztek, amit oly szívósan védtek, lehetetlenné tette a nagybányai csoport reprezentálását. Azt a hatást, amit a nagybányaiak kiváltottak, azokat az erkölcsi, esztétikai stb. eredményeket, amiket ők elértek, szívesen könyvelte el a Társulat a maga javára, de egy nagybányai művész-közösségtől, egy esetleg súlyos tekintélyé növekvő testülettől féltette a maga létét. A köztudatban s az irodalomban egyre nőtt a nagybányaiak glóriája. Olyan alkalmak, ahol egy-egy nagybányai művész kollektív anyaggal

mutatkozott be, mindig módot szolgáltatott az egész nagybányai művésztelep eredményeinek és érdemeinek ünneplésére is. A Ferenczy Károly 1903-iki Szalon-beli, Csók István 1905-iki Könyves Kálmánnál rendezett kiállítása, 1906-ban Iványi-Grünwaldnak a Szalonban bemutatott gyűjteménye, a „neok” 1907-iki Könyves Kálmánnál rendezett kollektív bemutatkozása stb. mindig alkalmat adott arra, hogy Nagybánya munkájának jelentőségét a közönség előtt hangsúlyozhassák.

1907-ben a Nemzeti Szalon Erzsébetteri új épületének felavató kiállítására Szinnyi és Ferenczy vezetése alatt egy aránylag homogén művészcsoporthoz verődött össze. A kiállítás sikere arra bírta őket, hogy megalakítsák a Magyar Impresszionisták és Naturálisták Körét (a Miénket.) Az új csoportosulás valószínűleg Nagybánya szülötte. Tagjai sorában ott vannak az összes nagybányaiak. Közösségüknek ugyanaz a művészi ideál szolgál alapul, amit Nagybánya melegengetett. Sajnos, fennmaradásához hiányzott az az erkölcsi és művészi belső megfelelés, a harmonia, ami Nagybányát létrehozta és fenntartotta. A neoimpresszionisták túlzó individualizmusa minden testületi fegyelemnek ellentmondott s így a saját érdekeik ellen felrobbantották azt az egyesületet, melynek pedig határozott történelmi hivatása lett volna a magyar művészeti életben.

Az 1909-ben felbomlott Mienk helyébe jött az aránylag ép oly rövid életű Művészház gr. Teleki Géza és Iványi-Grünwald vezetése alatt. Majd a „Nyolcak” rövid szereplése után a legkülönbözőbb alakulások következnek. 1907 tavaszán alakult a Kéve, melynek vezetője Szablya Frischauf Ferenc művészi nevelése és több művésze révén is, volt valami rokonsága a nagybányaiakkal.

1911-ben megalakult a Nagybányai Festők Társasága, mely az 1912. évi nagybányai országos kiállítást rendezi. A kiállítás még egyszer az egész országban s még azon túl is meglengeti Nagybánya nevét, hogy a hivatalos adminisztráció figyelmét újból a telepre terelje és sorsa iránt érdeklődést keltsen.

Ettől kezdve a nagybányai művésztelep szerepe a művészi produkció szempontjából megcsappant. A Ferenczyek 1916. decemberi és Thorma János 1917. eleji, Ernst Múzeumban rendezett kiállítása után a nagybányai művésztelep neve csak egy-egy piktor életrajzában szerepel: „művészi kiképzését... vagy egyénisége kialakulását” a nagybányai szabadiskolának köszöni...“ Es ez különös felmagasztaló epitéton.

A köztudatba Nagybánya, mint művészképző, művész-erkölcsi alapot építő iskola hatolt a legmélyebbre. Ez a belső munka. Mintegy meleg virágház, csupa rejtett észrevehetően örököt áraszt szét s a virágzás pompája idegen kerteket ékesít. A nagybányai művésztelep történetének ez a része a magyar művészettörténet mélyebb rétegeibe folyt le. Viharai, vetődései a felsőbb rétegek mozgásaival, elváltozásaival ösz-

szefüggően mentek végbe. Szervesen összefügg mindennel, ami az egészében neki megfelel s mint az egész magyar műtörténelem egy kevésbé ismert fejezete, szinte a leggazdagabb a harcok, küzdelmek, lelkesedések, lemondások és folytonos, egyenletes szívós munka páráját ritkító példái által. Ennek a belső láthatatlan munkának a hőse Nagybánya megindítója, „spiritus rektora”, Réti István és Thorma János. Ők együtt ecsettel, tollal és egyre új és új festőgenerációk nevelésével védtek és növelték a művésztelep hírét. Művészi munkájukat már világszerte ismerik, de arról a sok munkáról, fáradságról, amivel a művésztelep szervezése és vezetése járt, nagyon kevesen tudnak.

Ők ketten gondolták ki a merész gondolatot — az első magyar művésztelep gondolatát. Ők hívták meg a Hollósy-iskolát, hogy a müncheni szezon végeztével a nyári hónapokat Nagybanán töltsék. És mikor Hollósy hajlandónak mutatkozott, ők közvetítették a város és az iskola közötti tárgyalásokat, melyben dr. Virág Béla lelkes cikkeivel egyengette a talajt. A „Nagybánya és Vidéke” 1896. évi február 2. számában írja első cikkét a „Nagybányai festőiskola”-ról. Az e hó 9-i számban már a Hollósy-iskola feltételeit is közli: „Szükség volna egy 20×12 m.-es fa műteremre, mely elzárható, hogy esőben is festhessenek”. A városra mindenképpen előnyös volna a 20—30 festő nyaralása, „ragadjuk meg tehát két kézzel az életben talán soha többé nem kínálkozó alkalmat, adjunk a festőiskola számára telket, építsünk egy modern ateliét, vesszük meg alapját egy magyar festőiskolának, hidaljuk át azt az űrt, amely a budapesti mintarajztanoda s a Benczur Gyula igazgatása alatt levő mesteriskola között van, tegyük lehetővé honfitársainknak azt, hogy a drága külföldi iskolák helyett itthon tanulhassanak, hiszen ha biztos talajt rakunk az iskola alá, megizmosodásának kétségtelen tanujelét adja, talán még az állami szubvenció sugarai is ránk fognak sütni”. Barbizon dicsőségére mutat és hozzáteszi, hogy „Nagybányáról is fejlődhetnék egy finom, erős, egészséges, minden ízében magyar, de azért európai nivón álló festészetünk”.

Az ápr. 16-i számban már azt jelentik, hogy a ligeti műterem, melynek faanyagát Stoll Béla ajándékozta, már javában épül. A festők nem vették igénybe a Turmann polgármester által tett nagylelkű ajánlatot, mely szerint a város 10—15000 forint költséggel épít helyiséget, ha Hollósy pozitív ígéretet tesz arra, hogy iskoláját 5—15 éven át Nagybanára hozza. Közben a piktorok számára a város tanácsa az országhatártól Nagybanáig szóló szabadjegyet kér s ezt Wekerle Sándor és gr. Teleki Géza segítségével sikerült is kieszközölni.

Ezenközben Thorma „Aradi vértanúk” c. képének nagy sikere meglepi a város hangulatát. Bankettet rendeznek a tiszteleire, hol babérkoszorút nyújtanak át neki „Az Aradi vértanúk festőjének — a zsúrtársaság tagjai Nagybanán 1896 ápr. 11-én” felírással.

A lelkes hangulatban a két csoportban máj. 7-én és 8-án érkező művészeket az állomáson a polgármester és a főkapitány fogadta. A kaszinóban villásreggelivel várták. Onnan a ligetbe mentek s a bohém „műterem-avatás” után kvártélyokra vitték szét a festőket. Olyan nagy lelkesedés, megbecsülés vette körül a művészeket, hogy május végén a főispán látogatása alkalmával banketten ünnepelték őket. A „Nagybánya és Vidéke” minden számában hoz valami művészeti hírt s augusztus végén már a válást fájlalja: „Szomorú, hogy a fecskékkel a festők is elmennek! Nehéz lesz nélkülözni a piktorok kedves, őszinte és szellemes gárdáját”. Szept. 29-én jelenti, hogy Hollósy Münchenbe utazott. Igéretet tett, hogy jövőre visszajön.

A következő év elején Hollósy és Grünwald levélben köszönik meg a polgármesternek a város áldozatkészségét s kéri őt, hogy az iskola állandósítása érdekében forduljon a város deputációval a kormányhoz. Az iskola a szegény növendékek segítésére, anyagbeszerzésre, modellpénzre és leszállított tandíjak pótlására 2000 forint segélyre számít.

Márciusban megjött a segély, a szabadjegyek és Wlassich Gyula leirata, melyben értesíti a város közönségét, hogy egyelőre, kísérletképpen 2000 forint segélyt engedélyez. Az utalványozás akkor fog megtörténni, ha a „közönség jelentést tesz, hogy a festőtanfolyam mikor, k. b. hány résztvevővel és milyen időtartamra létesül”. „Az esetleges jövő évi segély érdekében rendezzenek kiállítást a Múcsarnokban s ezért a Képzőművészeti Társulathoz forduljanak”. A közönségtől az évad végén jelentést vár a kolónia működését és a segély felhasználását illetőleg.

Március utolsó napján megérkeztek a festők. Az úri kaszinóban ismerkedési estélyt rendeztek. Aztán elkezdődött a munka, melyről az iskola műtermében július 11-én rendezett kiállításon számoltak be a növendékek. Heten díjat is nyertek.

„Nagybánya és Vidéke” az aug. 1. számban arról számol be, hogy Csók a Hámori-kertben egy nagyszabású kompozíción dolgozik. Szept. 19-én Ferenczy „Hegyi beszédéről”, Grünwald hangulatos tájképeiről és Thorma „Krisztus búcsuzik tanítványaitól” (talán „Békesség veletek”) c. képéről ír.

A növendékek száma 41 volt (megelőző évben 27). Festők 50-en voltak (megelőző évben 33-an). Teljesen gondoskodtak egy növendékről. Több tandíjmentes és fél, vagy egyharmad tandíjat fizető növendék volt. Az iskola szeptember 10-én zárult.

Láttuk, hogy a lárlatot, melyre a miniszter kötelezte őket, nem sikerült a Múcsarnokban rendezni. A helyi lap lelkesedik a kiállítás sikerén és „hathatósabb kormánytámogatást” remél. Az 1898 jan. 28. szám közli az összes képvásárlásokat.

1898 februárjában a festők kérvényt nyújtanak be a város-

hoz, melyben a csatolt tervek szerinti festőműtermek építését kéri a megbízottjuk, Réti István által elfogadott helyen. Az építkezés 8 műteremre szólna 16.000 K költséggel, miket a festők évi 80 frtért 10 évre kibérelnének. A mellékelt 10 éves szerződés lejártá után, kevés költséggel nyaralókká is át lehetne alakítani a műtermeket.

Ebben a dologban Thorma és Réti 20-án a kaszinóba értekezletet hívnak egybe, melyen a tervet népszerűsíteni igyekeznek. Márc. 26-án a városi képviselőtestület közgyűlése megszavazta a 8 műterem építését. De még mielőtt az építéshez fogtak volna, meghalt a városi mérnök, majd a polgármester is. Három év múlva Gellért Endre polgármestersége alatt a közgyűlés újból hat műterem építésére hoz határozatot olyan értelemben, hogy kettőt még az évben felépítenek, a többit pedig fokozatosan. A két új műtermet Réti és Grünwald évi 600 K.-ért vette bérbe.

Az új nagy szálló építésénél tervbe vettek manzard műtermeket is, de később a költségek csökkentésére törölték. 1900 jun. 17-i „Nagybánya és Vidéke” arról értesít, hogy a ligeti lövőház mellett a város már építkezik a művésztelep számára és a gőzfürdő mellett még két épületet fog építtetni. „Évek óta húzódó és sok félreértésre okot adó kérdés nyer most megoldást”.

1909-ben a nagybányai festők memorándumot intéztek a városhoz, melyet a város tanácsa el is fogadott. Ebben még két műtermes-ház építését kérték. Két családi műtermes lakás és egy legénylakásos és műtermes épület 1911-ben el is készült. A memorándum többi pontjaiban az iskola és műterem fűtésére 150 m³ tűzifát, ingyen vasútijegyek kieszközölését, modellpénz, ösztöndíj, segély stb. céljaira évi 5000 K. kiutalását és a már meglévő iskolaépület átalakítását kérték. Indítványozták, hogy a városi képviselőtestület delegáljon egy bizottságot, mely a festők megbízottjaival együtt, mint „vegyes bizottság” intézné az iskola karbantartásának és külső adminisztrációjának ügyeit.

Ezzel a két épület emelésével a nagybányai művésztelep átlendült azon a második nagy válságon, mely történetében a legborúsabb napjait jelenti.

Az első válság elé akkor került, mikor Hollósy Simon, az izgága művész, személyes differenciák miatt elhűtlenedett Nagybányától. Azzal, hogy a nagybányai mesterek 1899-ben beszüntették szecessziójukat a Műcsarnokkal szemben, a Hollósy-iskolától a kiállításokon különváltak. A Műcsarnok nem tudott tárlatain az „iskolának” helyet adni, így Hollósy a Szalonban, majd Könyves Kálmánnál rendezte évi beszámolóját. 1901 nyarán utolsó évét töltötte Nagybányán. Ezután Fonyódon, Vajdahunyadon, majd Técsőn, Máramarosszigeten és ismét Técsőn telepedett le iskolájával.

Eltávozása után 1902-ben megalakult a „Nagybányai Sza-

bad Festőiskola", melynek vezetője a négy mester: Thorma, Ferenczy, Réti és Grünwald lett. Vezetésük mellett a telep szépen virágzott s népessége 1906-ban érte el a maximumát, amikor 88 festő és 63 növendék tagja volt. Réti István a „Nagybánya és Vidéke” 1909 okt. 17. sz.-ban írt tanulmányában erről az időről azt írja, hogy „egészen új és sajátos karakterű kialakulás volt itt készülöben”. Szép csendben, szegénységben folyt a munka, „nem törődött vele se Budapest, se Nagybánya”. Kora tavasszal a fővárosi lapokban felhívás jelent meg, hogy akik az iskola nyári tanfolyamán részt óhajtanak venni, jelentsék a vezetőségnek, hogy szabadjegyekről gondoskodhasson az odautazásra. Minden növendék szabadon választja a mesterét. Tandíj nincs. A modellköltségekre 5 K.-t fizetnek a magukválasztotta „obman”-nak. Modell áll 8—12-ig és 2—5-ig. Később d. u. 4—6-ig kroki-hoz mozgó modell is állt. „Kevesebb anyagi eszközzel s kevesebb igénnyel — írja Réti — még komolyabb és szebb dolog soha sehhol nem kezdődött, mint itt ez újabb veretű Nagybányán”.

Ekkor maga az egyetemes művészi átalakulás lassan Nagybányát is újabb válság felé terelte. Ahogy Réti a Műbarát 1922. é.-f.-ban írja: „Tíz évvel Nagybánya fellépése után — mikor már az ők egyénies naturáлизmusuk és impresszionizmusuk átment a köztudatba — egy új művészeti mozgalom indult meg nyugatról”. 1906-ban Czöbel Béla Párisból jövet először Nagybányán mutatta be az új művészet, az expresszionizmus eredményeit, hazahozott képein. 1907-ben már sok fiatal festő esküdött fel az új zászlóra. Perlrott, Ziffer, Bornemisza, Frimen, Boromisza, Mikola és az „öregek” közül Iványi—Grünwald. 1907. jun. 5-én Könyves Kálmánnál mutatkoznak be az új művészetükkel és Márfy, Gulácsy mellett nagyobbbrészüket nagybányai festő.

A fiatal magyar művészek akkortájt már kevesebbet törődtek Münchennel. Párisban melegegtek s innen hozták haza azokat a türelmetlenül forradalmi művészeti eszméket, melyek a naturáлизmusra következő visszahatásképen „el a természetől és minden iskolától” jelszóban pattantak ki. „Nem volt tehát szükség megtanulni a természet törvényeit — írja Réti — megismerni a látvány titkait, részesülni gazdagságában . . .” A fiatalok előtt nem volt semmi tekintély sem. Minden meglévő művészet, minden iskola elvesztette a respektusát s a teljes anarkiában úgy nézett ki, hogy a nagybányai művésztelep és iskola is végső napjait éli. A belső egyenetlenség akkorára nőtt, hogy a forradalmi tüntetések, botrányok ellen az iskola vezetősége erélyes rendszabályokra kényszerült.

Réti a „Nagybánya” 1910. szept. 23. számában közölt jelentésében azt írja, hogy a május közepétől kezdődő nyári tanfolyamnak 33 növendéke volt. Ezeken kívül még 49 festő volt Nagybányán. A kolónia tagjainak száma évről-évre csökkent,

de más művésztelepekhez képest, melyek 250–500 ezer k-t. emésztienek fel, a nagybányai még mindig messze elől vezet. Megfelelő áldozatkészséggel, hírlapi és külföldi propagandával el lehetne érni a nagybányai festőiskola világhírét és „az egész világ és ellenségeink előtt letagadhatatlanul nyilvánvalóvá lesz, hogy itt egy nagy és szép dolog történt.”

A „jelentésben” azt is írja Réti, hogy az a felfogás, mely az iskolai tanulmányt szükségtelennek tartja, ma már szűnőben van. És éppen a következő nyár volt a forradalmas fiatalok agresszivitásának legizzóbb kora. Az egyik helyilapban sűrű támadásokkal bombázták az iskolát, „utcai botrányok, becsületbeli ügyek, bírósági tárgyalások jöttek”, míg a vezetőség kizáráshoz fordult. A „vegyesbizottság” tiltakozott bármilyen oldalról jövő kritika vagy beavatkozás ellen a vezető művészek kizárólagos jogába. A növendékek komoly része önszántából és a vezetőséggel való megállapodás nélkül ugyancsak hírlapi nyilatkozatban tiltakozik és megbotránkozásának ad kifejezést a rendzavarók viselt dolgai fölött. A védelem szempontjából szükségesnek mutatkozott az erők szorosabbá szervezése s ezért 1911. okt. 21-én megalakult a „Nagybányai Festők Társasága”, melynek az alapítók, Réti, Thorma és Ferenczy kívül tőrzstagjai: Börtsök Samu, Csáktornyai, Ferenczy Valér és Béni, Galimberti Sándor, Jakab Zoltán, Komoróczy Iván, Mikola András, Réthy Károly, Tschanner János és Ziffer Sándor és 1922-ben rendes tagokból tőrzstagokká választották Csikos Antóniát, Ferenczy Noémit és Krizsán Jánost, ugyanekkor rendes tagokká Egly Sárít, Pászék Jenőt és Rátz Pétert (Nyugat 1924. III. 16. sz. Réti: Nb-i művészek.)

Grünwald Béla 1909 nyarán egy kisebb csoporttal a kecskeméti művésztelep alapvetéséhez távozott Nagybányáról.

A tizenöt éves jubileumhoz közeledő művésztelep a belső egyenetlenségek, a „kirajzás” és a kormány, illetőleg a város részvétlensége miatti gyengeségéből egyszerre, egészen váratlanul talpra állt és új virágzás felé indult. Az új lendület éppen a nagy ellankadásból fakadt és első feltétele az új épületek emelése volt. A jelentékeny motívumok között is szinte legjelentékenyebb a jubiláris kiállítás, melynek eszméjét még 1910 szept.-ben Thorma János pattantja ki s a festők között általános lelkedés fogadja. Az egyenetlenség, részvétlenség, ellenséges indulatok leküzdése után, sőt az ellenséges indulatok diplomatikusan felhasználásával 1912 év nyarán megvalósult az országos kiállítás. A nagybányai művésztelep legszebb napjait élte. Az egész művészeti irodalom, a sajtó az ő nevét visszhangozta és ha a helyszűke és technikai akadályok miatt nem is sikerült olyan nagyra és szemléltetővé tenni, amilyennek tervezték, mégis általánosságban igazolta Ferenczy Károly kijelentését, hogy az utolsó 15 év jelentékenyebb magyar festményei legalább kétharmad részben Nagybányán, vagy nagybányai művészek által készültek.

A rendezőbizottság tagjai voltak Földes Béla főispán, Csók, Ferenczy, Grünwald, Réti, Thorma, Nyilassy, Kubinyi, Glatz, Horthy, Hollós, Komoróczy, Ziffer, Jakab Zoltán, Galimberti, Ferenczy Valér és Béni, Tschärner, Réthy K., Mikola, Börtsök, dr. Jánossy Béla, dr. Homola László. Védnöke a város, mely az előleges költségekről gondoskodott.

A kiállítás egyrésze a műtermekben, másik része a Kossuth-utcai áll. iskola termeiben volt elhelyezve. Az anyagból hiányoztak az amsterdami kiállításra küldött reprezentáns képek, melyek nem érkeztek vissza idejében és hiányzott a rendkívül értékes Jánossy-féle gyűjtemény anyaga is. Résztvettek a Hollós-korszaktól kezdve majdnem az összes magyar művészek. 11 teremben 76 művésznek 386 képe volt kiállítva.

Augusztus 1-én d. e. 11 órakor az ünnepélyes megnyitáson a kultuszminisztert dr. Gopcsa László min. tanácsos helyettesítette. Egly Mihály a hozzá intézett beszédében kérte, hogy az állam nevében ajándékozza meg a várost és a festőket a munkának kijáró elismeréssel. A megnyitást követő díszében bejelentik a nagybányai „Műbarátok Körének” megalakulását, (amit Réti már évekkel előbb indítványozott.) Elnöke gr. Teleki Géza lett és ott hirtelenében 60-ra nőtt a tagok száma. Távirati üdvözléseket küldtek Rákosi Jenő az Otthon újságíró klub nevében, Róna József a Képzőművészek Egyesülete nevében, K. Lippich Elek. Forster Gyula a Képzőművészeti Tanács elnöke, Lyka Károly, az Ernst-Múzeum, Balthazár Dezső püspök, Grünwald Béla, Hollós Simon, Pásztor Árpád, Kammerer Ernő min. tan., a gödöllői művésztelep stb. stb.

Es a város kultúrünnepe mégsem mutatott olyan eredményre, amelyet az áldozatok és a fáradság után vártak. Maguk a budapesti magyar újságok is érthetetlen részvégtlenséget mutattak. A Pester Lloyd szerkesztője, Ruikai Rothauser Gyula, a Neues Pester Journal munkatársa, dr. Radó Emánuel, megjelentek. „A magyar lapok csak később közöltek alkalmi tudósításokat.” A siker inkább belső erkölcsi megszilárdulás, a végzett munka, a hivatás mély, elégedett öntudata volt és a szebb jövő reménye.

1913-tól kezdve a telep 6000 k. évi támogatást kap a kormánytól azzal, hogy évenként 10—15 főiskolai festőnövendék nyári tanfolyamon való részvételét ebből tartozik fedezni. Wlassich Gyula minisztersége óta ez az első állami támogatás. Szalmár vm. 1912—1918-ig évi 600 k. ösztöndíjat ad a vezetők által javaslatba hozott növendéknek.

1914-ben Thorma János vezette az iskolát. Minden hétfőn reggel 7 órakor ő állítja be a modelleket, átlag négyet. „Nagybánya és Vidéke” jul. 17 sz. hosszabb cikkben írja le a festők viszonyait. A műtermek szaporítását ismét elhalasztották, az élet mindamellett derűsen folyik a kis bányász házak szállásain. Mulatságot, műsoros estélyeket rendeznek. Közli a növendékek névsorát, kik között Szőnyi István, Pátzay Pál, Pásztor Jenő,

Pándy Lajos, Deli Antal, Jándi Dávid, Simon János stb. neveit olvassuk. Összesen 64 növendék s körülbelül 30 jónevű művész.

Ebbe a derűs és pezsgő életbe hasított bele a háború. Egyszerre elnéptelenedett a város. A festők közül csak Thorma és Börtsök maradtak Nagybányán.

1915—16-ban ismét visszaszállingóznak, előbb csak a piktorinák, 1917—18-ban már piktorok is. 1917-ben már több mint 100 tagja van a kolóniának. „1918-ban, az utolsó magyar esztendőben annyian, mint békében soha. A főiskola maga is ott rendezi a tanulmányi szabadságon levő katona növendékei számára az utolsó nyári tanfolyamot.”

Az 1917 év gyászt von a telepre. Meghalt Ferenczy Károly, egyik vezető mestere, a Nagybányai Festők Társaságának elnöke. A következő évben meghalt Hollósy Simon is a telep egyik alapítója.

1919 januárjában bevonuló román katonaság tíz magyar festőt talál ott. Ők máig is ott élnek és segítőtársai Thorma Jánosnak, az iskola vezetőjének. Erdélyi festők s a bukaresti akadémia ösztöndíjas növendékei máig is felkeresik a nyári Nagybányát. Ők tudják, hogy milyen nagy és tékozló gazdagsága van a legszentebb hagyományok miliőjének, Nagybánya páratlan szépségű vidékének és műértő, műszerető közönségének. És aki hisz a pusztá képcsínáláson túl fekvő misztériumban, mely a műalkotást az emberi lelken át a természethez köti, ide menekül az évtizedek által felavatott helyre. Itt generációról generációra öröklődik az a pátriárkális, baráti szellem, mely a telep alapítóinak tiszta emberségéből, öntudatosságából és a művészet erős szeretetéből alakult ki és amely egyik alapítója, harminc éven át fentartója volt a nagybányai művésztelepnek.

Az alapítók, Hollósy, Ferenczy, Thorma, Réti és Grünwald közötti barátság, az emberi tulajdonságok megfelelése s a fejlett művészi intelligenciájuk a magyarázata annak, hogy a művészetükben levő nagy különbségek dacára a benső jóviszony mindvégig alapja maradt az együttműködésüknek. Hollósy 1901-ben, Grünwald 1909-ben vált ki. A három bentmaradt mester festői egyénisége a legapróbb kis sajátságokig, szinte homlokegyenest különbözik egymástól. Örök iskolapéldái annak, hogy ugyanazokat a hatásokat, a fejlődésnek ugyanazon feltételeit milyen más és másképp értelmezi a más és más egyéniség. Mindhárman a Hollósy müncheni iskolájában ismerkedtek meg a naturalizmussal. Innen különböző időben, de nagyjából egy és ugyanazon művészi mozgalmak Párizsába kerültek. A Hollósy iskola végletekig analízáló, részletező festői eljárása után Párizsban az impresszionizmus új összefoglalást kereső mozgalmával ismerkedtek meg. Az érzelmes rajzos alapú, világos színekre hangolt ábrázolásmód helyébe a túlnyomóan színre épített festői eljárás került, a Dagnan-Bouweret

naturalizmusa helyébe, a Manet-ék impresszionizmusa. Thorma János „Szenvedők”-je, Ferenczy Károly „Kallos arcképe” és bizonyos mértékig Réti „Bohémek karácsonya” is még a Hollósy „Kukoricahántás”-ának rokona. Mindnyájuknál ez a naturalista alap az, amire a párizsi mozgalmak problémái mentén egy-egy teljesen egyéni művészetet építenek. Ferenczy Károly fejlődésében a „Madárdal” már első tiszta nyoma a „kolorisztikus naturalizmusnak”, mely a nagybányai termékeny évek alatt fokozatosan kolorisztikus dekorativizmussá fejlődött. Ferenczy arisztokratikus egyénisége a művészetet olyan ünnepélyes alkalomnak tekintí, melyben a maga belső ártisztikumának keres kifejezést. Művészetének egészen sajátos vonásává váltak a hideg csillogású felfokozott színek, melyek miatt az egykorú kritika az angol festők rokonának tartotta. Bibliái tárgyú képei, a „Hegyibeszéd” „Három királyok”, „Ábrahám áldozata” stb. még a szoros tónusban-tartás által plenér képek. Később az égő napsütés csillogó színei érdeklik. Ebben a korszakban festett „Napos délelőtt”, „Sétáló iskolásleánykák” elvezették a színpiktura legfelsőbb beteljesüléséhez. Közben teljes pompájában bontakozik ki a vonal dekorativizmusa is. Az „Alvó nő-jére” való halavány emlékezéssel megfesti hatalmas bársony alapra fektetett női aktját, mely gyöngyház színeivel a legcsodálatosabb, teljesen jellemzően egyéni ártisztikum-érzés. Egy kettős aktján a fekvő akt naturális formáit áttöri a dekoratív egyensúly-hatás kedvéért.

Ferenczy — talán az egyetlen „Hegyibeszéd”-et kivéve — egy képen sem tűrt meg semmiféle „irodalmi tartalmat”. Festményeinek egyetlen bevallott célja a „képszerűség”, mely a természetmegfigyelés biztosságából egy teljesen egyéni szintézis által alakul ki. Ezzel a tulajdonságával, mint a dekorativizmusával is éles ellentétben áll Thorma János művészete. Ő csaknem minden képen hoz valami irodalmi tartalmat is. Igaz, hogy nála sem cél ez az irodalmi elem, a „képlibrettő”, de felfakasztója, előidézője a festői látomásnak. A „Szenvedők”, „Aradi vértanúk”, „Október 1-én”, „Kártyások” stb. a jelenetek irodalmi részével pattantják ki a kép látomását. És éppen ez a keletkezés mélyében rejlő összefüggés adja Thorma képeinek azt a bámulatos szuggesztív erőt, ami a jelenet és a festői előadás karakter-azonosságából származik.

Ami képeinek irodalmi tartalmát illeti, az természetes megnyilatkozása a romantikusan színezett magyar temperamentumnak: komor tárgyak, melyek a komor festői látásban találnak kifejezést. Drámaisága széles, lendületes fakturán és borongós színekben jelenik meg, anélkül, hogy tüzes temperamentuma szertelenségekbe sodorná. Festői sajátosságai sokakat emlékeztettek Paál Lászlóra és Munkácsyra. De az ő festői drámaisága optimisztikusabb, mint ezeké a klasszikus magyaroké. Nem használ olyan mély feketéket és barnákat, színhar-

móniája derűsebb. A legsölétebb tónusain is valami halaványító köd, fátyolozó levegősség enyhít. Színeinek mély tüze és ereje legszebben az „Október 1.-én“-jén csillog. A magyar nép életének eddig sohasem látott magyar megértése és megérettetése ez. A kompozíció keresetlensége, a látomás levegője, a jellemzés finomságai, a festői előadás átszellemültsége teljesen ellentéte a Ferenczy „europäer“ arisztokratikus dekorativizmusának, hűvös, kristályos színeinek, átgondolt komponálás-módjának és decens ártisztikumának.

Míg Ferenczy, Réti és általában a nagybányai csoport művészeit a plenérfestés problémái költötték le és elégítették ki, addig Thorma János „chef d'oeuvre“-je drámai kompozíció. Ez adja művészetének karakterét. Később, művészetének egy újabb korszakában, a nagy drámai képekről az idillikus zsánerképek és tájképek festésére tér át. Ekkor keletkeztek a „Husvét“, „Tavaszi“, „Májális“, „Ibolyaszedők“ stb. c. lírikus, szelid és világos színlátású képei. Megtartotta az előző korszak színeinek csillogását, erejét éppenúgy, mint az erőteljes felrakást, de az új költői témákhoz képest lágyabb és érzelmesebb harmoniára hangolta őket.

A lírikus látás- és festésmóddal Thorma Rétihez közeledett. Nem művészi ráhatás eredménye Thorma művészetének ez a változása, hanem az egyetemes fejlődése. Mikor fellépett, első képeivel, úgy látszott, hogy egy egészen új magyar grandart megteremtője lesz. Később, hogy az új kor változott viszonyai sehogy sem kedveztek a romantikus festészetből örökölt nagy képeknek, Thorma is egyre közeledett az intenzivebb, fokozottabb átéléssel festett kisebb képek felé. Ferenczy és Réti, akik egyéni kialakulásukkal az intellektualizmuson át talán közvetlenebb, szorosabb kapcsolatot találtak a nyugathoz, közvetlenebb és rövidebb uton jutottak el ide. Ferenczy intellektusa és tulnyomóan nyugati kultúrája kiemelte a magyar viszonyok s a magyar álmok, célok közül. A magyar stílus lehetőségében sem hitt. Réti és Thorma hittel, akarással és tudott bizonyossággal dolgoztak a jövőjén. De míg Thorma romantikus hittel a múlt korszak és az új viszonyok művészi kompromisszumán dolgozott, Réti egyéniségét az új korral és a modern szellemmel teljes harmoniában találta. Az ő lírikus, elmélyedő természete s az impresszionista naturálistikus szemlélet olyan legbensőbb harmoniában csendülnek össze, mint a magyar művészek közül talán senkinél sem. Képeinek sejtelmesen lágy formaadása, puha félhomálya lassan színesedik, világosodik. Művészeete egyre hangsúlyosabb színekhez s a szélfoszló homályból egyre exaktabb formák felé fokozódik. Megmarad egy bizonyos fokú lágy formaérzésmód, ami képeinek bensőséges líraiságot ad. Ezzel megőrzi az ártisztikus kifejezőjét annak a halk, mély szemléletnek, amely Réti Istvánt életérzés módjában Arany János rokonává teszi.

Ha ezt az önként adódó irodalmi parallelt tovább vonjuk, Thorma Jánost talán Berzsenyi Dánielhez, Ferenczyt Kazinczyhoz hasonlíthatjuk, anélkül, hogy az összehasonlítás igazsága az Arany—Réti egybevetés érvényét fedné. Ez a két egyformán halk, önmagában gazdagodó, önmagát tisztán, őszintén, az egész élet szűzi felfogó felületévé avató lelkület teljesen egy és ugyanazon jelentőséghez jut a magyar irodalomban, illetőleg művészetben is. A „költő hazudj, de rajt ne fogjanak” prózára, vagy a piktura nyelvére fordítva: „Minden művészet a természet lágyékából születik”. Ez az egyénies naturalizmus sarktétele, amint azt Réti és Thorma egy művészpédagógiai értekezésükben leszögezték.

És ez a nagybányai festők által fentartott iskola legvégső principiuma is. Ezzel házasult össze a nagybányai mesterek emberi erkölcsössége, hogy egy új művészi szellem és erkölcsiség megeremtlője legyen — a művészeteken túl — a páratlan népszerűségű szabadiskola által is. Évek hosszú során át tanítottak, fáradtak, teljesen önzetlenül. Ferenczy halála után Thorma János lett a Nagybányai Festők Társaságának, majd 1919. óta az iskolának a vezetője is. Az 1926-i jubiláris évben a Thorma János 25 éves pedagógiai, Nagybánya 30 éves festővárosi multjával együtt a tulajdonképpen magyar művészet megszületését is ünnepeljük.

IRODALOM:

- Nagybánya és Vidéke.* 1896. éf. II. 2. 9. 16. IV. 11. 16. 26. V. 10. 24. VII. 28. VIII. 9. 30. 1897. éf. I. 22. IV. 4. 11. V. 2. IX. 19. XI. 7. 21. XII. 19. 27. 1898. éf. I. 16. 28. II. 20. III. 8. VI. 5. X. 9. XII. 25. 1899. éf. I. 22. IV. 9. IX. 10. XI. 26. 1900. éf. II. 11. V. 13. IX. 2. 30. X. 14. XI. 11. 1901. éf. IV. 7. IX. 15. 29. 1903. éf. VIII. 2. X. 18. XI. 15. 1904. éf. III. 27. V. 17. XII. 4. 1905. éf. II. 12. VIII. 13. XI. 19. 1906. éf. II. 25. VIII. 26. 1907. éf. I. 27. X. 27. XI. 3. 1908. éf. I. 12. 19. 26. 1909. éf. VII. 18. X. 10. 17. XI. 7. XII. 12. 1910. éf. VII. 24. IX. 25. 1911. éf. X. 29. XII. 10. 1912. éf. VII–IX. terjedő számai. 1913. éf. VII. 20. VIII. 17. 1914. éf. I. 25. VII. 111. V. 10. VII. 19. 26. 1915. éf. II. 21. IV. 18. 1916. éf. VIII. 27. X. 8. 1917. éf. IV. 29. V. 13.
- Nagybánya.* 1903. éf. II. 29. III. 12. V. 7. X. 22. XII. 8. 24. 1904. éf. XI. 24. 1905. éf. IX. 21. 1906. éf. VII. 26. VIII. 30. 1907. éf. III. 28. VI. 13. X. 31. 1910. éf. VI. 16. 23. IX. 15. 22. 23. 1911. éf. V. 4. 11. X. 19. 26. XI. 1. 1912. éf. I. 25. IV. 18. V. 18. 30. VI. 6. VII. 4. 12. 25. XII. 19. 1913. éf. II. 6. 27. V. 22. VI. 26. X. 2. XII. 18. 1914. éf. I. 1. 22. 1915. éf. IV. 15. VI. 10. VII. 29. 1916. éf. VI. 8. XII. 14. 1917. éf. III. 22. IV. 26. V. 17. VI. 28.
- Nagybányai Hírlap.* 1908. éf. I. 26. 1909. éf. IV. 25. V. 9. VI. 20. X. 17. 31. XI. 7. 1910. éf. I. 2. II. 13. IV. 24. VII. 3. VIII. 14. XI. 27. 1911. éf. III. 19. 26. IV. 16. VII. 2. 1913. II. 23. IV. 13. VII. 29. VIII. 12. XII. 9. 23. 1914. éf. III. 10. V. 12. VII. 7. 1915. éf. XII. 14. 1916. éf. IV. 23.
1896. Új Idők VII. 19., Budapest. Hírlap V. 1. 9. Magyarország V. 1.
1897. Új Idők XII. 12. Vasárnapi Lapok. 37. sz. Hét. 51. sz. Pesti Hírlap X. 13. 28. XII. 1. 15. Pesti Napló X. 15. XII. 1. 15. Nemzet. X. 29. XI. 3. 16. XII. 12. 15. 29. Budapest. Hírlap. XI. 2. XII. 15. Magyarorsz. XII. 16. Magyar Hírlap XII. 15. Budapest. Napló XII. 15. Egyetértés 346. sz.

1898. Művészeti Tudósító 39. sz., Magy. Szemle 2. sz., Magy. Kritika 7. sz. Hét 1. sz. Budapest. Hírlap XII. 16. 18. Magyarország. XII. 18. Bpesti Napló IX. 2. X. 24. XII. 2. 17. Nemzet XII. 17. Napilapok XII. 17. 18.
1899. Új Idők XII. 24. és a 108., 595., 567. 1. Vas. Újság. 52., 53. sz. Hazánk 302. sz. Magyarországi. XII. 6. 7. 12. 17. Hét 2. sz. és XII. 31.
1900. Vasárnap. Újs. 1. 21. VIII. 26. Műcsarnok IV. 12. XII. 16. Magy. Génusz 1—3. sz., Új Magy. Szemle 146—158. o. Budapest. Napló 16. 154. sz. Magy. Nemzet 1. sz., 101. sz. Budapest. Hírlap 2. sz.
1901. Műcsarnok 13. sz. Magy. Szemle 31. sz.
1902. Művészet 164. o. Esti Újság VII. 1. Bpesti Napló III. 16.
1903. Új Idők XI. 9. Alkotmány 282. sz. Napilapok XI. 3. 20.
1904. Új Idők XI. 4. 13. 23. Művészeti Krónika III. 15. Huszadik század V. 1. Jövő, X. 30. Bpesti Szemle 124. o. Alkotmány XI. 25. Napilapok XI. 15.
1905. Műv. Krónika XI. 15. Mod. Művészet-ben Lázár B. dr. Magángyűjtemények; Művészet 217. 281. o. Műv. Króniká-ban Gerő: Csókról és Csók önmagáról; Műcsarnok 4. sz. Magy. Állam X. 23. Egyetértés III. 26. Napilapok X. 26. XI. 14.
1906. Napilapok II. 25. IV. 18.
1907. Napilapok III. 9. V. 8. VI. 5. X. 27. XI. 16. Budapest. Hírlap IV. 16.
1908. Új Idők 192. o. Napilapok II. 21.
1909. Napilapok II. 21.
1910. Új Idők XI. 27. Vasárnapi Újs. X. 16. XI. 20. Napilapok X. 10. XI. 15.
1911. Új Idők XII. 24. Napilapok XII. 15.
1912. Új Idők 164. o., Vasárnap. Újs. VII. 28. Műv. Krónika 3. sz. Új Élet-ben, Takách Z. dr. Nagybányáról; Művészet Lyka K.: Nagybányáról; Független Magyarország II. 1., Réti István az 1912-i Nagybányai orsz. kiállítás katalógusának előszavában: A nagybányai művésztelepről. A Szamos, Új Szatmár. Zsibóvidéki Hírlap, Felsőbányai Hírlap és a bpesti napilapok VIII. 1—10. számai.
1913. Napilapok II. 9. Nyugat VIII. 1.
1914. Napilapok I. 10.
1916. Napilapok XII. 10.
1917. Új Idők III. 25. IV. 25. Napilapok III. 21—25.
1918. Nyugat-ban Hollós S. levelei; Napilapok V. 8—10. Nyugat V. 10.; A Szépműv. Muz. évkönyvében F. Takách Z. dr. Hollós S.-ról, Új Időkben Lyka: Iványiról és Csókról.
1922. Műbarát I. 8. 15. Műbarát-ban Réti: Nagybányáról, Rózsaffy: Hollósyról, u. ill. cikkek Ferenczyről, Glatzról, Rudnayról. A Ferenczy emlék kiállítás Katalógusa.
1923. Műbarát 23. o. Műv. Pantheon III. k. Petrovich E.: Ferenczyről.
1924. Nyugatban Réti: Nagybányai művészek-ről (Ferenczy, Hollós, Thorma, Grünwald.)
 Könyvt. Lázár B. dr.: 13. magyar festő.
 Rózsa Miklós: Magyar Impresszionisták.
 Lyka Károly könyvei.